

Ирена Радева / Irena Radeva

ПРОЦЕСЪТ НА ОБУЧЕНИЕ ПО ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА – МЕТОДИКА ЗА ИЗМЕРВАНЕ И ОЦЕНКА НА КАЧЕСТВОТО МУ

The Process of Teaching Geography and Economics – Methodology of Quality Assessment

Summary: The new educational model defines educational goals and policies that require changes in the functioning of the system of Geography education. Special areas of interest are the issues concerning the extent of the impact of the changes on the system, particularly its content and procedures, the question about the quality of its key features - resources, functioning, results. The efficiency of the system requires reconsideration of its management and the interaction patterns in the Geography and Economics teaching process.

Key words: management and operation, system of Geography education, Geography and Economics teaching process.

Обсъжданията в световен мащаб за преход към „трета икономическа революция в човешката история“, за развитие на икономика, базирана на знанието, поставят нови приоритети и предизвикателства пред образователните политики и стратегии в рамките както на Европейския съюз, така и на национално ниво. Твърди се, че интелектуалната дейност и услугите, свързани с нея, следва да се обособят в отделен – четвърти сектор на икономиката, в който се включват информационното производство и споделяне, информационните технологии, консултирането, образованието, управлението и др. Тези тенденции променят отношението и към средното образование, придавайки му роля на глобален и национален приоритет. Сферата на образованието се приема като един от четирите стълба, на които се крепи икономиката, базирана на знанието. Това несъмнено поставя нови изисквания от страна на обществото, бизнеса и на самите обучаващи към качеството на образованието и приложимостта на уменията и компетенциите, които се придобиват в образователния процес.

Качественото образование е инвестиция в бъдещето и сигурна предпоставка за обществен просперитет, затова в стратегическите документи темата за образованието винаги е обвързана с темата за „качеството“. Формулирайки принципите и целите на предучилищното и училищно образование, законът извежда тези приоритети – равен достъп до качествено образование и повишаване качеството на образованието (11).

Нормативната рамка се фокусира върху качеството чрез държавния образователен стандарт за управление на качеството в институциите – Наредба №16/08.12.2016 г. (12), и формулираните цели:

- Повишаване качеството на предоставяното образование;
- Подобряване на индивидуалния напредък по отношение на образователните резултати.

На тези нови изисквания следва да отговори и протичащият процес на обучение по география и икономика в средното училище, за да гарантира успешна житейска реализация на младите хора в общество, базирано на знание, и да утвърждава и надгражда позицията си в системата на средното образование.

Целта на настоящата разработка е да обоснове тезата, че процесът на обучение по география и икономика подлежи на управление по отношение на неговото качество и да се проучи въздействието от прилагането на методиката на несъответствията GAPS от операционния мениджмънт върху този процес.

За постигане на поставената цел са структурирани следните задачи:

1. Разглеждане на процеса „обучение по география и икономика“ като елемент на интелектуалните услуги, предоставяни в средното образование през призмата на операционния мениджмънт.
2. Анализ на понятието „качество на образователния процес“ от гледна точка на прилагането му в разработване на теоретичен модел.
3. Анализ на резултатите от апробиране на методика от операционния мениджмънт за измерване на качеството на процеса обучение по география и икономика в училища от област Варна.

Предмет на разглеждане са възможностите за постигане на по-добро качество при целенасочено въздействие върху процеса на неговото възникване.

За постигане на целта са приложени системният подход и процесният подход, методите на анализ, анкетиране, моделиране и статистически методи.

Географското образование в средното училище представлява сложна система от взаимозависими и взаимосвързани елементи – съдържание, процес и среда, сами по себе си представляващи системи. В съдържателен аспект системата на географското образование включва нормативна база, учебна документация, учебници и учебни комплекти, тематичен план на учителя и други. Процесът на обучение по география като елемент на системата е времето на контакт и взаимодействие между учител и ученик и включва дейностите „преподаване“ и „учене“. Образователната среда е мястото за протичане на процеса обучение и отразява достиженията на географската наука, материалните и виртуалните ресурси, взаимоотношения с различни институции, бизнес и др.

Начините и формите за адаптирането на науката „география“ на различни равнища – в научна дисциплина, учебна дисциплина и учебен предмет – е фундаментът за оформяне на представите за качество в системата на географското образование и в процеса на обучение по география. Нивото на научните постижения намира своето отражение в учебните програми, в разработените и одобрени учебници и учебни комплекти.

Във функционален аспект процесът на обучение е специфичен познавателен процес, подчинен на основополагащи дидактически принципи и основаващ се на логическа последователност. Реализацията на този процес протича чрез целенасоченото, системно организираното училищно обучение. Зависи в много голяма степен от мотивацията на страните в него и от педагогическите умения на учителите.

Системата на географското образование съдържа в себе си процеса на обучение по география, който ние поставяме в центъра на тази система. Той сам по себе си също представлява система – „делите, учебното съдържание, средствата, методите и формите на организация на обучението са тясно взаимосвързани, образуват цялостна система и осигуряват образованието на подрастващите, в частност географското образование“ (2, с. 27).

Опит за конструиране и графично представяне на системата „географско образование“ като модел е показан на фигура 1., с изграждащите го външни и вътрешни конструктори. Приемам за външни конструктори в модела тези, които в съвременната образователна парадигма подлежат на стандартизация. Вътрешните за системата конструктори се отличават с по-голяма гъвкавост и вариативност в пространствен и времеви аспект.

Модел на системата географско образование в средното училище

Фигура 1.

Целенасочената дейност за координиране въздействието на вътрешните и външните за системата конструктори „по своята същност представлява процесът на управление на качеството“, а непосредствен негов обект е не толкова самото качество, колкото „процесът на неговото възникване“ (10, с. 19).

Възприемаме постигането на качество в географското образование като целенасочени, последователни и логически обвързани помежду си действия и обосновани мерки, прилагани на всички нива и към всички конструкти в системата за реализиране на главната цел – формиране на географска култура.

Процесуалната страна на системата „географско образование“ отразява взаимодействието между учител и ученик в рамките на процеса на обучение и обхваща преподаването като дейност на учителя и ученето като дейност на учениците. Приемаме това взаимодействие като определящо за резултатите от образователния процес в условията на действие на стандартизирани външни конструкти.

Интерес предствляват характеристиките на процеса „обучение“, произтичащи от нематериалната същност на продукта, който се създава в него:

1. Невъзможност да се оценят обемът и качеството, докато не завърши определен етап или образователният процес в цялост – т.е. има ниска степен на осезаемост;

2. Изисква голямо количество вложен труд и човешки капитал – т.е. трудоемък и капиталоемък процес;

3. Потребява се в момента на предоставянето – т.е. не може да се натрупва и съхранява като материален актив;

4. Влияе се от психическите и физическите състояния на участниците в него – т.е. резултатът може да е непостоянен;

5. Неделим е от дейността на учителя – в процеса на обучение учителя губи правото си на собственост върху специфичните си знания, а учениците придобиват права върху тях;

6. Има висока степен на контакт между участниците в процеса.

Като специфична характеристика на процеса „обучение по география и икономика“ следва да се отбележат в допълнение:

– Формира географско мислене;

– Формира пространствени представи за обекти и явления;

– Формира пространствена ориентация и виртуално ориентиране.

Разглеждайки образованието като услуга, Неद्याлков (7, с. 144) го определя като съчетание на процес и резултат, „в който се извършва трансформация на входни ресурси, за да се получи продукт, целящ да се удовлетворят потребности“. Това от гледна точка на операционния мениджмънт представлява прилагането на модел „вход – процес – изход“. На изхода учениците са продукт на операционната (образователна) система, притежаващи определени знания, умения и компетентности. Съвкупността от труда на учителите следва да се разглежда като „пазарна продукция на учебното заведение“ (8, с. 246; 9).

Качеството на образованието в процеса на неговото потребление се определя „не само от съвкупността на ползваните образователни услуги, но и от количеството и качеството на личния труд, ... от личните способности и степента на тяхната реализация“ (6, с. 74).

Извеждайки особеностите на процеса обучение като вид интелектуална услуга, приемам концепцията за сервизния триъгълник (фигура 2.), модифициран по Недялков (8, с. 247), като приложима за управление на процеса „обучение“.

Триъгълник на управление на образователния процес

Фигура 2.

(Модифицирано по Недялков, А., 2014 г.)

Ученикът е поставен в центъра, определящи са връзките му със стратегията, която формулира генералната цел на процеса „обучение“; с учителя, с когото контактува пряко и без когото протичането на процеса е невъзможно, и с процеса на обучение, в който той следва активно да се включва. Стратегическото управление формира очакванията, докато оперативното управление създава възприятията от процеса „обучение“. От функционална гледна точка качеството на процеса „обучение“ е начинът, по който той „едновременно се изпълнява и възприема“ (4, с. 218).

Представите в дидактиката за структурата на образователния процес формулират различните модели на обучение и показват динамиката в предствите за процеса и за ролите на страните в него. В литературата се разграничават двукомпонентни и трикомпонентни модели на процеса „обучение“, определят се традиционните и съвременните модели.

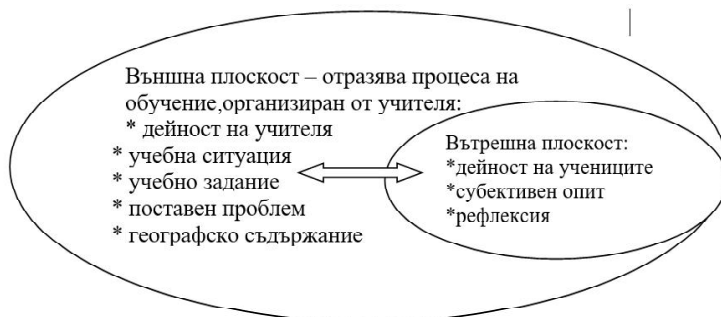
Приемам схващането, че включването на учебните задачи в структурата на процеса „обучение“ прави модела трикомпонентен. Задачите съдържат в себе си елементи от учебното съдържание и то се усвоява в процеса на изпълнението им. Включването на задачи като компонент в структурата на процеса „обучение“ променя взаимоотношенията и взаимодействията в него.

На тази база функционира появилият се в педагогическата теория и практика през 90-те години на XX век субектноориентиран или личностноориентиран модел.

Поставянето на проблеми в хода на образователния процес променя модела с акцент към развитие на учениковата личност. Учителят получава инструмент да мотивира и провокира ученика в търсене на решения, а ученикът може да се възползва от личния си опит, да се постави в рефлексна позиция, в резултат на което да се активира личностното си развитие. Това модифицира модела на обучение, като се преминава на качествено ново ниво и той придобива личностноразвиващ характер. Прилагането на такъв модел променя процеса „обучение по география и икономика“ – той може да протича в две плоскости на образователното пространство – външна, отразяваща организацията на процеса от страна на учителя, и вътрешна, отразяваща активната ученикова дейност на търсене и самоусъвършенстване. Структурирането на образователното пространство при прилагане на личностноразвиващия модел в процеса на обучение по география и икономика е представено схематично на фигура 3.

Приемам прилагането на личностноразвиващия модел в процеса на обучение по география и икономика в средното училище като еталон за съвременен образователен процес и фактор за постигане на качествено образование. Той провокира интелектуалното развитие чрез самоорганизация, самоконтрол и самоуправление, които се стимулират при прилагането му. Обучението по география и икономика има възможността да пренесе тези формирани личностни качества и компетентности на учениците в реални житейски ситуации.

Структура на образователното пространство при прилагане на личностноразвиващия модел в процеса на обучение по география и икономика

Фигура 3.

В настоящото изследване приемам схващането за качеството като комплексно понятие – характеризиращо ефективността и ефикасността на всички страни от един процес като постигнат резултат и път за достигането му. Придържам се към концепцията за качеството от гледна точка на системния подход и теорията за управление на качеството. При изследване качеството на обучението по география приемам за водеща структурата фактори–процеси–резултат.

Приемайки схващането за методите като „начин“, „подход“, „път“ за преподаването и ученето, считам, че определящият фактор за резултатите от процеса „обучение по география“ са компетентностите и компетенциите на учителите. „Ефективността на обучението се свързва с подбора и способностите за прилагане на методите от страна на учителя“ (1, с. 14). Уменията им да прилагат разнообразни методи и подборът на тези методи в конкретните ситуации водят до ефективност на образователния процес. С работата си учителят способства за развиване на социалната интерактивност, формирането на възгледи, нагласи и начин на поведение у своите възпитаници. Тези компетентности на учителите трябва да са във фокуса както на самите тях, така и на институциите по отношение усъвършенстването и актуализацията им.

Обща теория за качеството на образованието няма, но терминът „качество“ може да се отнесе както към образователната система, така и към училището, обучението, работата с ученици и т.н. (5, с. 131).

Разбиранията за качество в образованието претърпяват своята еволюция – от качество на образователния продукт през качество на процесите в образованието до качество на управление на процеса „образование“.

За качество в образованието приемам:

- степента на съответствие на предоставяните публични образователни услуги с нормативните изисквания – Закона за предучилищното и училищното образование, Държавните образователни стандарти (ДОС), Национална квалификационна рамка и други юридически актове;
- удовлетвореността и реализирането на очакванията на гражданите и потребителите – ученици, родители, работодатели;
- очакванията на други заинтересовани страни – други училища, университети, публичен сектор, бизнес и НПО.
- Организационно развитие на образователната институция.

Учителите разполагат с инструмент за управление на качеството, приемайки го в неговата динамична същност – като непрекъснат процес на организационно развитие, основано на анализиране на постигнатото, планиране на следващ етап, изпълнение на планираните дейности, оценяване на резултата и внасяне на подобрения в работата.

Концепцията за цялостното управление на качеството поставя в центъра потребностите и очакванията (удовлетвореността на потребителя на образователна услуга). Тя може да бъде адаптирана и приложена от учителите в процеса на обучение по география на ниво клас или ученик. Чрез нея може да

се постигне повишаване на ефикасността и ефективността в образователния процес. Прилагането на пълния цикъл в процеса на обучението по география – „планиране, изпълнение, проверка, действие“ – ще позволи на учителите да управляват качеството и да постигат постоянно подобрене. Учителят, в ролята на естествен лидер в образователния процес, следва да се придържа към принципите за максимално покриване на заложените цели, но и да провокира сътрудничеството и екипната работа, които са в основата за постигане на качествено изпълнение.

„Визията за качеството на обучението по география е всъщност визия за развитието на географията, структурирана в университетското и средното образование. Адекватната представа и функционалните „схеми“ за неговото управление предпоставят синхронизирането на образователните реалности с устойчивото развитие на образователната система в съответствие с потребностите“ (3, с. 138).

Начините и формите за адаптиране на науката „география“ на различни равнища – като научна дисциплина, учебна дисциплина и учебен предмет – е фундаментът за оформяне на представите за качеството на процеса „образование по география“.

Като фактори, определящи визията за качество на училищното географско образование, могат да бъдат изведени:

- Новата образователна парадигма;
- Държавните образователни стандарти за учебния план, за общообразователната подготовка, за профилираната подготовка;
- Разработените учебни програми, учебници и учебни помагала;
- Съчетаването на традициите със съвременното състояние на обучението по география;
- Интегрирането на информационни и комуникационни технологии в географското образование;
- Геопространственият контекст на географското образование (2, с. 27);
- Учителите по география и икономика с техния професионален профил и личностни качества;
- Очакванията на потребителите на образователни услуги и изискванията, които те поставят.

В условията на новата образователна парадигма са засилени процесите на децентрализация. Образователните институции придобиват по-голяма автономност и повече отговорности по отношение изискванията на всички заинтересовани страни. Ролята на учителя по география в образователните институции става ключова по отношение реализиране на целите на географското образование. Той се явява балансър между нормите, ценностите и постоянните промени и очаквания в обществото (1, с. 25).

Прилаганите подходи за оценяване на качеството на база удовлетвореност на потребителите или на база държавни стандартизирани оценявания

са външни за системата. Те представят картина от входа и изхода на образователни етапи или степени, без да отчитат какви процеси протичат вътре в системата. Вътрешният подход оценява процесите в класната стая, протичащите взаимодействие и комуникация между учител и ученици. Прилагането на такъв подход за оценяване е изключително трудна задача, „силно зависима от индивидуалните роли на актьорите“ и голямо предизвикателство пред учителите (5, с. 134).

Пред съвременното образование стои предизвикателството да преобърне традиционната представа за качество – от виждане на тези, които предоставят услуга, в качество такова, каквото се възприема от потребителя. Налага се визия, ориентирана към потребителя, удовлетворението на гражданите и другите заинтересовани страни.

Концепцията за цялостно управление на качеството предпоставя процес на непрекъснато усъвършенстване чрез прилагане на цикъла „планиране, изпълнение, проверка, действие“, който може да бъде трансформиран и приложен към обучението по география на училищно ниво от всеки учител.

Първата фаза на планиране (проектиране) е обезпечена от учебните програми по география и икономика. В тях са разписани области на компетентности като очакван резултат от обучението за постигане на общообразователна подготовка в края на класа и компетентности като очаквани резултати по теми от учебното съдържание. Учителите следва да планират и определят целите си на ниво учебно съдържание – тема в съответствие с очакваните резултати, но съобразени и със спецификата и особеностите на потребителите. Правилното планиране следва да почива на анализи и изводи от постигнатото.

Втората фаза на изпълнение е свързана с качествата на изследователската дейност на педагога – вътрешни (новаторство, интелект) и външни (кариерно развитие, мотивация, удовлетвореност). Изпълнението се свързва с уменията на педагога да обновява учебното съдържание, да прилага разнообразни методи, да управлява процеса образование, да постига промяна в нагласи, отношения и др. Тази фаза зависи до голяма степен както от базовата подготовка на учителите по география и икономика, така и от личностните им качества и компетентности.

Фазата на проверка и оценка на резултатите в обучението по география, гарантира устойчивост – съизмеримост на резултатите на изхода с тези от проверките в хода на обучение. При нея за идентифициране на качеството трябва да се подберат ясни и точни критерии.

Следва фазата на адаптация, корекционни действия. Необходимо е учителите да направят задълбочен анализ на резултатите, за да създадат конструктивна обратна връзка, целяща планиране на подкрепа и повишаване на ефективността и ефикасността на обучението в следващ цикъл.

Системното прилагане на тези последователни стъпки като модел за управление на качеството в процеса на обучението по география и може да се измерва с:

- Постигането на установените цели;
- Устойчивост на постигнатия резултат;
- Положителни сравнения с други организации.

Възниква въпросът – обективен или субективен е характерът на качеството. Различни са гледните точки за „качество“ както между различните потребители (ученици, родители и работодатели), така и между различните учители и структури в образователната система. Приемам, че то може да се определи само ако се прилага системата за оценка на човека, който ползва продукта и който съди за качеството.

По този начин, чрез отчитане на различните позиции, може да се постигне определяне на цялостната многообразна картина на абстрактното понятие „качество“, т.е. не трябва да се търси подход на унификация, а на координация на различните гледни точки.

Залагайки на приоритетите в образователната политика – „подобряване на качеството на образоването“ (13, с. 37) и „осигуряване на достъп до качествено образование за всички“ (14, с. 5) – се заложи експеримент с група от 3 училища, показали най-нисък среден успех по учебния предмет „География и икономика“ през учебните 2016–2017 г. и 2017–2018 г.

В продължение на две последователни години от училищата се представяха резултатите от обучението по география и икономика като среден успех по випуски и паралелки за съответната учебна година. Поради липсата на ежегодни външни оценявания по предмета като един от показателите, гарантиращи достоверна, адекватна, точна и максимално пълна информация за състоянието на образователния процес по география и икономика, беше приет този показател. Получените данни бяха анализирани на регионално ниво и ни накараха да направим съответните изводи, както и да заложим експеримент в контролна група училища по отношение на подобряване резултатите от образователния процес по география и икономика.

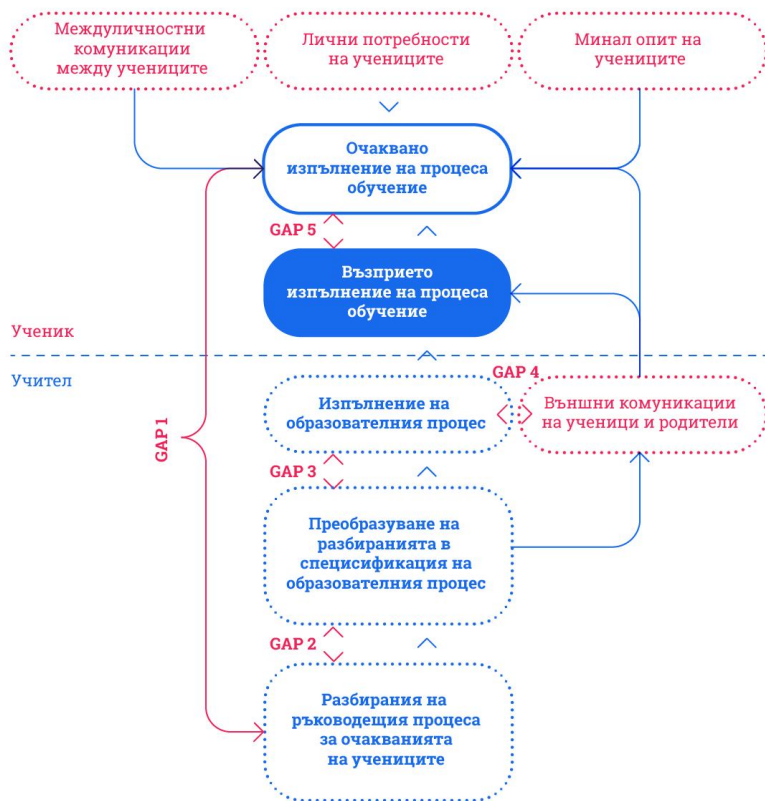
Моделът на несъответствията (GAPS) като инструмент в операционния мениджмънт за управление на качеството на услугите и модифициран към спецификите на образователния процес по география и икономика, приемам за приложим като стратегическа рамка. Той предствлява модел за анализ на „целев зони“ на несъответствията и предоставя добра база за планирано целенасочено въздействие върху тях.

Моделът на несъответствията (GAPS) би могъл да бъде рамка за поддържане на високо качество и конкурентноспособност на процеса обучение чрез целенасочено въздействие върху зоните на отчетени различия. Първото несъответствие GAP 1 отразява очакванията на учениците, техните изисквания и потребности в процеса обучение и изискванията и разбиранята на

ръководещия процеса – учителят. GAP 2 отчита разминаванията в представата на учителя за процеса обучение и стандарта за изпълнението му. Квалификацията и мотивацията на учителя се отразяват на несъответствието между спецификацията на процеса и неговата реализация – GAP 3. GAP 4 отразява несъответствието между изпълнение и представи, което често се дължи на неефективната комуникация. Основното несъответствие – между очаквано и възприето качество, когато са заложи големи очаквания – се отразява в GAP 5.

Чрез предложения модел може да се направи системен анализ на комплекс от сложни операции в хода на изпълнение на процеса „обучение“. Предизвикателство е измерването на очакванията като лични възприятия, които трябва да бъдат оценени и влияят на качеството на протичащите процеси.

Концептуален модел за управление на качеството на образователния процес

Фигура 4.

(Модифицирано по Недялков, А., 2014 г., Parasuraman, Zeithaml & Berry, 1985; Zeithaml, Parasuraman & Berry, 1990; Zeithaml, Bitner & Gremler, 2009)

Базирайки анализа на резултатите от образователно-възпитателния процес по география и икономика на модел GАР, бяха определени зоните на несъответствие във веригата доставчик (училище, учител) – потребител (ученици, родители). За изследване на причините и планиране на дейности за постигане на крайната цел – повишаване на качеството – бе направен анализ на образователно-възпитателния процес в училищата съобразно разработени критерии и индикатори. Критериите обхващаха четири зони на несъответствие, определящи качеството на образователния процес – за училището, за учениците, за учителите и за родителите. Към всяка от групите критерии се формулираха индикатори за оценка, представени в приложение Таблица 1.

На следващ етап от експеримента бе проведено анкетно проучване за потребностите на учителите, преподаващи учебния предмет „География и икономика“ с цел подобряване на компетентностите им. При дадена възможност за посочване на повече от един отговор резултатите от анкетата ранжираха потребностите в следната последователност:

- Умения за реализиране на мотивиращо обучение;
- Умения за индивидуализация и диференциация на обучението;
- Умения за кандидатстване по национални програми и проекти;
- Умения за включване на родители в образователно-възпитателния процес;
- Дигитални умения;
- Контролно-оценъчни умения.

На територията на област Врана бе структуриран Регионален методически съвет, който чрез секцията си „Обществени науки“ организира и провежда инициативи, свързани с популяризиране на добри педагогически практики с оглед заявените нужди от подобряване на компетентностите на учителите по география и икономика. Осигури се провеждането на своевременно и ефективна методическата дейност за преодоляване и превенция на установени потребности и/или дефицити в практиката на педагогическите специалисти. Чрез разнообразни форми педагогическите специалисти получиха подкрепа за подобряване на професионалните си умения и за поддържането на образователната среда, обуславяща повишаване на резултатите на учениците.

Фигура 5.

Направеният анализ на критериите и показателите позволи да се определят проблемни зони на несъответствие (фигура 5.) между очаквания, изпълнение и резултат от процеса обучение по география и икономика. На тази база се планираха мерки за интервенция и подкрепа на участниците в процеса „обучение“.

Като причини за ниските образователни резултати в началото на експеримента в групата училища бяха изведени:

- Неразбиране на поставените задачи – слабо владение на българския книжовен език;
- Некоректно изпълнение на поставени задачи – ниска функционална грамотност;
- Неумение за представяне на наученото и за боравене с понятийния апарат на географията – ниска езикова култура;
- Липса на базови познания за света, който ни заобикаля, за посоките, природните форми и др.;
- Липса на умения за работа с илюстративен и картов материал;
- Трудности при определяне на причинно-следствени връзки.

Фигура 6.

Фигура 7.

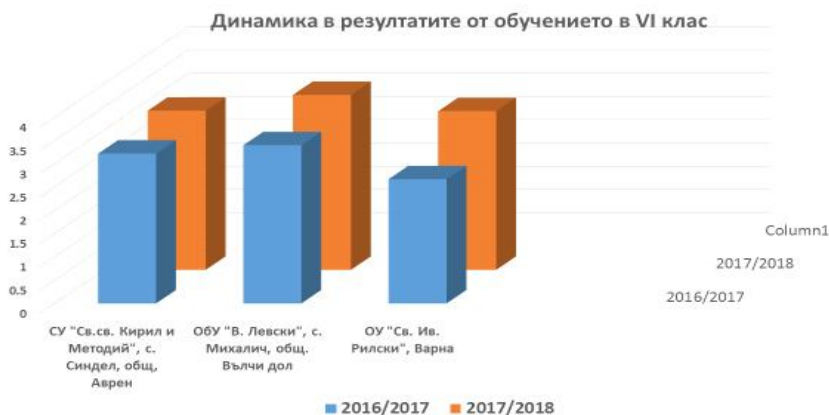
Приложената методика за управление на качеството на образователния процес показва ефективност по отношение на възможност за точно дефиниране на проблемната зона, въздействие на точното място за пристъпване към решаване или отстраняване на проблема, постигане на по-добри резултати в процеса на обучение по география и икономика и срещане на очакванията за предлагано и придобито качество.

Потвърждение за това са и отчетените резултати, като среден успех по класове и паралелки от тях – ръст в резултатите на всички класове, но по-

осезаемо в пети клас. Анализът на дейностите показва, че това е резултат от по-голямото внимание и старание при въвеждане на новите учебни програми от страна на педагозите. Фактът, че процесът на обучение по география и икономика е обект на наблюдение на регионално ниво в продължителен период, също се отразява на резултата. Използваните учебници и учебни комплекти, разработени по новите учебни програми, предоставят по-добри възможности за привличане на внимание, мотивация за включване в процеса и активност от страна на учениците.

Фигура 8.

Фигура 9.

Фигура 10.

Следва да се отбележи, че постигнатите знания, умения и компетентности са плод на усилията на цялата училищна общност в наблюдаваните училища, активно работеща за подобряване на базовата и функционалната грамотност на учениците. Съществено положително влияние се отчита в случаите, когато съпричастни към процеса са и родителите на учениците.

Фигура 11.

В заключение могат да бъдат направени следните **изводи**:
 Предложеният концептуален модел за управление на качеството на образователния процес по география и икономика се прилага за първи път за

управление на качество в средното образование. В процеса на апробирането му се отчете подобряване на качеството, поради възможността да се изведат зони на несъответствие и да се въздейства точно върху тях.

За да постигнат управление на качеството в образователния процес по география и икономика, от учителите се изисква да прилагат системен подход и да планират работата си въз основа на адекватни измерими индикатори. Учителят е ключовия фактор за постигане на качество в процеса.

Необходимо е да се прилага и диференциран подход, да се анализират резултатите на всеки ученик, те да бъдат обвързани с дейности за подобряване на качеството на образователния продукт, на процеса на географското образование и на системата като цяло.

Апробираният модел предлага подходяща методика с потенциал за прилагане и при други методически изследвания.

Приложение: Таблица 1.

Индикатори за училище	Индикатори за ученици	Индикатори за учители	Индикатори за родители
<ul style="list-style-type: none"> Наличие на слети паралелки; Самостоятелни маломерни паралелки под 10 ученици; Самостоятелни маломерни паралелки 10-14 ученици; Самостоятелни маломерни паралелки 15-17 ученици; Самостоятелни паралелки с и над 18 ученици; Използване на електронни методи на преподаване и/или на електронни платформи; Иновативни практики - в методика на преподаване, в организация на ОВП, в управлението; Брой групи за обучителни затруднения по проект „Твоят час“ по учебните предмети с ниски резултати; Брой групи по свободноеизбираема/факултативна подготовка по учебните предмети с ниски резултати; Брой часове по задължителноеизбираема/избираема подготовка по учебните предмети с ниски резултати; 	<ul style="list-style-type: none"> Процент на учениците, чийто майчин език не е български – до 50% и над 50%; Процент на учениците, включени в групите за обучителни затруднения по проект „Твоят час“; Ср. брой отсъствия по уважителни причини за годината; Ср. брой отсъствия по неуважителни причини за годината; Брой ученици с прояви на агресия; Процент, ползващи допълнителни консултации по учебни предмети; Процент, включени в извънкласни дейности; Процент, включени в целодневна организация на учебния ден; Процент, включени в групите за свободноеизбираема/факултативна подготовка по учебните предмети с ниски резултати; Процент включени в групите ЗИП по учебните предмети с ниски резултати; Процент ученици, разполагащи с компютър и интернет вкъщи; Брой, участвали в общинския кръг на олимпиади – брой, резултати, класирани за областен кръг. 	<ul style="list-style-type: none"> Процент учители, прилагачи електронни платформи; Процент учители, прилагачи иновативни практики; Използване на средства за онагледяване на съдържанието. Процент учители с I ПКС, II ПКС и III ПКС; Процент учители с опит, по-малък от пет години; Процент учители, които не отговарят на изискванията за предмета/етапа или нямат ПК „Учител“. Брой проведени форми на вътрешна квалификация за споделяне на добри педагогически практики. Наличие на разработен план за професионална подкрепа на новоназначен или с малък опит учител. 	<ul style="list-style-type: none"> Групи родители по образователен статус: <ul style="list-style-type: none"> -начално образование; -основно образование; -средно образование; -висше образование Процент на родителите, които съдействат на децата си при самоподготовката им; Процент ученици с родители, дългосрочно и/или постоянно пребиваващи в чужбина.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCE

1. **Василева, М.** Опит за конструиране на модел за функциониране и мениджмънт на географското образование. Автореферат. СУ „Св. Кл. Охридски“, 2015.
2. **Дерменджиева, С., Събева, П. Димитрова, Б.** География и образование Методика на обучението по география I част, В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2010.
3. **Дерменджиева, С., П. Събева.** Социокултурни роли на образователната география. – В: Междукултурен диалог и образование в Балканите и Източна Европа – Втора научна конференция с международно участие, В. Търново: „ИВИС“ 2012, с. 138.
4. **Димков, Св.** Качество на обслужване притехнологично базирани услуги, София: Авангард Прима, 2013, с. 218.
5. **Иванов, Ив.** Теории за образованието. – Шумен: УИ “Еп. К. Преславски“, 2004, с. 129–138.
6. **Милков, Л.** Информационната култура на преподавателя като фактор за създаване на качествена образователна услуга във висшето училище, Икономически алтернативи, бр.1, 2006, с.70–82.
7. **Недялков, А** Проблеми на качеството на операционния мениджмънт на услугите, Русе: Примакс, 2012, с. 144.
8. **Недялков, А.** Качество на образователната услуга – концептуална рамка 2014, с. 243–252. – <https://www.researchgate.net/publication/261471729>
9. **Попов, Е.** Услуги образования и рынок. – Российский экономический журнал, №6, 1992.
10. **Станимирова, М.** Управление на качеството, Варна: „Наука и икономика“, 2015, с. 19.
11. Закон за предучилищното и училищното образование. – file:///C:/Users/User1/Downloads/zkn_PedUchObrazovanie_291218.pdf
12. Наредба №16/ 08.12.2016 г. за управление на качеството в институциите – file:///C:/Users/User1/Downloads/nrdb_kachestvo_2016%20(2).pdf
13. European Commission (2010). Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, COM (2010) 2020 final, Brussels, 3. 3. 2010, 37 p.
14. European Higher Education Area (EHEA) 2012. Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area, Bucharest Communique, Bucharest, 26–27. 04. 2012, 5 p.